

HUSSERL VE HEIDEGGER'DE ZAMAN

CONCEPT OF *TIME* IN HUSSERL AND HEIDEGGER

Hayyam CELİLZADE

Doktora (tez aşaması/TÜBİTAK bursiyeri), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü, hayyamcelilzade@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-7739-9388

Makale Gönderim Tarihi

20 Ocak 2021

Makale Kabul Tarihi

29 Mart 2021

ÖZ

Husserl'i Heidegger'le irtibatlandıran bir sıra kavram olmasına rağmen söz konusu kavramlar her iki filozof arasındaki farklılıkları da belirler. İşbu kavramlardan biri de zaman kavramıdır. Heidegger'in Husserl gibi kesin bilim diye bir projesi yoktur. Hatta ona göre Husserl'in bütün akademik kariyeri boyunca çözmeye çalıştığı sorun, Varlığın anlamı sorunsalı dikkate alındığı vakit ikincil kalır. Binaen Heidegger açısından Varlığın anlamına dair meselelerin çözüme kavuşturulmaması “kesin bilim projeleri” gibi atılımların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla Heidegger her ne kadar Husserl'den etkilenmiş olsa da temel tezleri bakımından her iki isim farklı istikamette konumlanmışlar. Bu duruma yol açmakla birlikte aralarındaki farklılıkları pekiştiren temel etkense müracaat ettikleri kavramların aynı olmasına rağmen, söz konusu kavramları yorumlama tarzlarıdır. Çalışmamızda bu tip kavramlardan biri olan zaman kavramı üzerinde duracağız. Zaman kavramı her iki filozofun görüşlerinin temel dayanak noktasıdır. Makalemizde Husserl'in zaman kavramını, Heidegger'in hocasının işbu kavramını nasıl yorumladığını irdelemeye çalışacağız. Bu çerçevede Heidegger düşüncesinde zamanın yeri nedir sorusuna, Husserl'in etkisini dikkate alarak cevap aramaya çalışacağız. Makalemizin, zamanı kesin bilim projesi çerçevesinde fenomenolojik okumasını yapmaya çalışan Husserl'in ve zamanı Varlığın anlamı bağlamında yorumlamaya çalışan Heidegger'in felsefelerinin mahiyetinin anlaşılması yolunda bir adım olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Husserl, Heidegger, zaman, bilinç, varlık, dasein

ABSTRACT

Although there are a number of concepts that connect Husserl with Heidegger, the concepts in question also determine the differences between the two philosophers. One of these concepts is the concept of time. Heidegger does not have a project like Husserl's philosophy as exact science. In fact, according to him, Husserl's project remains secondary when the problematic of the meaning of Being is taken into account. Consequently, for Heidegger, the failure to resolve issues of the meaning of Being led to breakthroughs such as “exact science projects”. Therefore, although Heidegger was influenced by Husserl, both names were positioned in different directions in terms of their basic thesis. Although the concepts they refer to are the same, the main factor that reinforces the differences between them is the way they interpret these concepts. In our study, we will focus on the concept of time, which is one of such concepts. The concept of time is the mainstay of both philosophers' views. In our article, we will try to examine Husserl's concept of time and how Heidegger's teacher interpreted this concept. In this framework, we will try to find an answer to the question of what is the place of time in Heidegger's thought by taking Husserl's influence into account. We believe that our article will be a step towards understanding the nature of the philosophies of Husserl, who tries to make a phenomenological reading within the framework of the exact science project, and Heidegger, who tries to interpret time in the context of the meaning of Being.

Keywords: Husserl, Heidegger, time, consciousness, being, dasein.

GİRİŞ

Husserl felsefesinde zaman, ismi zikredilmeden veya doğrudan gönderimde bulunulmadan önem arz eden ve fenomenolojik redüksiyonun son yüzü olan bilinç yaşamına mahsus bir unsur olmasına karşın Heidegger felsefesinde zaman, Varlığın anlamı soru(n)su kadar ehemmiyetli bir kavramdır. Husserl zaman kavramını genellikle adını zikretmeksizin işaret ettiği anlam dünyasına müracaat ederken, Heidegger 'seisim olarak da öne çıkarır. Binaen Husserl, bilinç edimlerinin kendilerini kendilerine nasıl tecrübe olarak sunduklarını ve bu tecrübenin mahiyetini açığa çıkarmak üzere zamana müracaat eder. Yani Husserl açısından zaman, bilince angajedir. "Birincil zaman nesnesi anımsamayla birlikte algıda kurulur, zaman yalnızca böyle bir bilinçte verilmiş olabilir" (Husserl, 2003: 94). Heidegger Husserl'in zamanı, bilince angaje olarak ele almasına karşı çıkar. Bu girişimi özne merkezli tavrından kurtulamamanın göstergesi olarak telakki eder. Zamanı Varlığın anlamına bağlı olarak ele almamız gerektiğini de "Dasein'in ek-sistensiyel-zamansal analizi Varlık kavramı üzerine esaslı bir tartışmanın çerçevesi dâhilinde kalarak yine tekrarda bulunmayı talep etmektedir bizden" (Heidegger, 2006: 354) diyerek ifade eder.

ORTAK KAVRAMLAR: FARKLI ANLAMLAR

Husserl, zamanı tecrübenin kaynaklarına ulaştırmaya çalışarak, tecrübenin en vasıtasız formu olan duyuları düşünceye konu eder. Ona göre duyular algı nesnelere olmamalarına rağmen herhangi bir nesnenin algılanmasının zeminini hazırlayan unsurlardır. "Nihayetinde Husserl, kısa vadeli sürüp gitme ve değişme bilincini desteklemeye muktedir bir algısal bilinç içerisinde, alıkoyma (retention) ve beklenti (protention) duyularının kabul edilmesi gerektiği kanaatine varır" (Küçükalp, 2008: 132). *Alıkoyma* ve *beklenti* bilinç edimlerinin birliğini sağlayan iki asli etkidir. Bilinç edimlerinin analizini yapmak, alıkoyma ve beklentiye merkeze alan bir irdeleme anlamına gelir. Alıkoyma ve beklentiye doğrudan zamanla irtibatlıdır. Yani zaman olmadan alıkoymayı ve beklentiye anlayamayız. "Duyum teorik olarak bir şimdi içerisinde varolur ve alıkoyma içinde geçmiş, beklentide de gelecek şeklinde sunulur ki, bu zamanlar orijinal duyumun varolmayı bıraktığı zamanlardır" (Küçükalp, 2008: 135). Husserl için bilinç tecrübesinin oluşmasında alıkoyma ve beklenti kavramları ne kadar tayin edici yere sahipse Heidegger için de *dasein*'in zamansallığının tahlili için *varoluş*, *fırlatılmışlık* ve *düşmüşlük* o kadar önemlidir. Varoluş, *dasein* söz konusu olduğu zaman varolmaya istikametlenmiş imkândır ve geleceği simgeler. Husserl içinse geleceği simgeleyen kavram *beklentidir*. Varoluştaki geleceğin beklentisi mevcuttur ama belirsizdir. Heidegger açısından belirsiz olmayan yani kesin beklenti ölümdür. Husserl'e göre geleceğin beklentisi öz-farkındalığın fenomenolojik dedüksiyon sayesinde bilincine varılmasındaki kesinliktir. Bu kesinliğin *a priori* olması *epokhe* yöntemini gerçekleştirme için şarttır. "Husserl'e göre, tasarımıyla, beklentimle gerçeğin örtüşmesi, doğrunun ortaya çıkmasıdır. Şu halde beklenti, *a priori* bir doğrulamadır" (Ötkem, 2005: 50).

Dasein'in fırlatılmışlığı geçmişe işaret eder. Husserl'in alıkoyması da geçmişe endekslidir. Her iki ismin de geçmişe gönderimde bulunmasına rağmen "nasıl bir geçmiş" diye soracak olursak iki filozof arasında farklılıklar ortaya çıkar. Alıkoyma mefhumunda öznenin hegemonyası açık bir şekilde ortadadır ve mevcudiyet metafiziğiyle uyum içerisinde. Heidegger'in fırlatılmışlığındaysa özne pasiftir, onu fırlatan bir şey vardır. Dolayısıyla geçmiş tanımlamak için her iki filozofun tutumu, özneyi nerede konumlandıklarıyla bağlıdır. "(...) düşmüşlük ise, *dasein*'in kendisini, varolanların ortasında bulduğunu ifade eder. Bu ise şimdinin ilksel fenomeni temsil eder" (Küçükalp, 2008: 208).

Husserl'in zamanı, bilincin tecrübe edimlerinin temelinde aramasına paralel şekilde Heidegger de zamanı, yaşamın içinde bulur.

"Bu doğrultuda olmak üzere Heidegger zamanın dolu dolu ve orijinal fenomenini insan yaşamının kendisinde bulur. Bu tespit, yaşamın, tıpkı diğer süreçler gibi, zaman içerisinde geçip gitmesi şeklinde doğal bir olguya işaret etme maksatlı değildir" (Küçükalp, 2008: 207).

Husserl felsefesinde, bilinç edimlerinin birliğini sağlayan iki asli şeyin zamanla irtibatı altında öznenin kuruluşunda zamanın rolü meselesini ortaya çıkarır. Zira özne, bilinç edimlerinin fenomenolojik dedüksiyon fiilini gerçekleştirmelerini sağladığı için Varlıkla kurulacak bağda da belirleyici konumdadır.

"Bilgi teorisi yine de bilinç ile varlık arasındaki ilişkinin sorunlarını araştırmak isterse, varlığı ancak, bilincin karşılığı olarak, bilincin kendine özgü biçiminde "yönelinen": algılanan, anımsanan, beklenen, görsel olarak tasarlanan, kurgulanan, ne olduğu saptanan, ayrıklaştırılan, inanılan, tahmin edilen, değerlendirilen vb. olarak- göz önünde bulundurulabilir" (Husserl, 2004: 21).

Özneyi oluşturan bilinç edimleriye beklenti ve alıkoymayı baz alarak hayatiyet kazanır. Heidegger için de varoluş, fırlatılmışlık ve düşmüşlük dikkate alındığında benzeri yargıya varmamız mümkündür. "(...) Dasein, yalnızca zaman içerisinde olmadan dolayı zamansal değildir, fakat onun hakiki varlığı zamansallıkta, yani geçmiş, gelecek ve şimdinin aslî birliğinde köklendiğinden ötürü zamansaldır" (Küçükalp, 2008: 208).

Zaman analizi yapmak, Husserl nezdinde öznenin mahiyetine dönük çalışma yapmak anlamına geliyor. Bunun tersini de söylemek mümkündür. Nitekim Husserl bu şekilde zamana yönelir.

"Husserl bunun elbette farkındadır ve *Düşünceler I*'de en önemli problemleri, yani zaman-bilincine yönelik sorunları dışarıda bıraktığını itiraf etmiş, tam anlamıyla mutlak olanın açığa çıkartılmasına bir zaman-bilinci çözümlemesi önyak olacaktır diye de eklemiştir" (Zahavi, 2010: 196-197).

Heidegger de "Dasein'in zamansallık olarak yorumlanması ve Varlığa ilişkin sorunun transendental ufku olması bakımından zamanın açığa çıkartılması" (Heidegger, 2006: 43) gerektiğine dikkat çeker. Sanki hem Husserl hem de Heidegger zaman meselesini özne¹ endekli ele almaya çalışıyorlar gibi bir manzara ortaya çıkıyor. Fakat Husserl'de öznenin merkezi ve tayin edici olmasına karşın Heidegger'de dasein Varlığın anlamı sorusunun "tahakkümü" altındadır yani merkezde değildir. Bununla birlikte Husserl'in Heidegger üzerinde olan etkisi bariz şekilde kendisini gösterir. Husserl açısından zaman, askıya alınan dünyanın bilinçte yeniden kurulmasında yani dünyanın hakiki şekilde algılanmasında temel işlevi yerine yetirir. Heidegger açısından da dasein, dünyanın dünyasallığını fehmetmeyi, zamansal varoluşu sayesinde gerçekleştirebiliyor.

"*Varlık ve Zaman*'daki bu olagelme ya da olay dasein'in zamansallığı ile ilgilidir ve onun yapısı, asli / ilksel zaman kipi olarak gelecek üzerindeki vurgusuyla, Husserl'in İçsel Zaman Bilincinin Fenomenolojisi adlı yapıtına çok yakındır" (Stambaugh, 2001: 10).

"ZAMAN": FARKLILAŞAN BAĞLAMLAR

Husserl açısından öznenin mahiyetine dönük çalışmanın zaman analizi olduğunu ifade ettik. Buna binaen Husserl'in içebakış dediği şeyin de aslında ben analizine tâbi kılınan zaman incelemesi olduğu söylenebilir.

1 Heidegger'de özne var mıdır yok mudur, dasein, özne olarak telakki edilebilir mi vs. soruları bir kenara bırakıyoruz. İlgili cümlede izlenimden bahsediyoruz, yargıda bulunmuyoruz.

“Ben” dediğimde kendimi basit bir içebakış yardımıyla kavramış olurum” (Zahavi, 2010: 194). ; “İçebakışa konu olan deneyim, kendisine dikkat yönelttiğim anda başlamış değildir; sadece hala var olan bir şey olarak değil, aynı zamanda ve temel olarak zaten olmuş bir şey olarak verilir. Söz konusu edim, şu anda, içebakışlı bir tarzda verili olan edimle tam olarak aynı edimdir; bu edimin bana verililiğine, zamanda süregelme de dâhildir, yani mevzubahis edim zamansal bir edimdir” (Zahavi, 2010: 195).

Heidegger *Varlık ve Zaman*'da bir-şey-için-bakışsal biçim kavramını özellikle Zamansallık ve Hergünlük kısmında sıkça kullanır. Husserl'in içebakış mefhumunu çağrıştıran *bir-şey-için-bakışsal biçim* kavramı da muadili gibi zamanla doğrudan irtibatlıdır. Ancak Husserl'in içebakışı *res cogitans* ve *res extensa* irtibatı içinde –yukarıdaki alıntıda da gördüğümüz üzere- anlam kazanır. Heidegger hocasının bu tutumunu özne merkezli ve var olanlara yönelik olduğundan dolayı kabul etmez. Ve bir-şey-için-bakışsal biçim'i *dasein*'i ihata eden / kuşatan çevrenin fiilî haline açıklık getirmek için kullanır:

“Bir-şey-için-bakışsal mütalaada çevreleyen-dünyanın yakınlaştırılmasının eksistensiye anlamı huzura-getiriliştir (...). Gözde canlandırıcı bir-şey-için-bakış, bu sebeple, sadece “salt tasavvura” müteallik kalmamaktadır” (Heidegger, 2006: 381).

Husserl felsefesinde üç türlü zaman mevcuttur. Yani Husserl zaman mefhumunu üç farklı yapı için kullanır. “Görünüşe gelen nesnel zaman, edim ve deneyimlerin öznel, içkin veya ön-empirik zamanı, son olarak içsel zaman-kurucu bilincin mutlak görüngüsellik-öncesi akışı” (Zahavi, 2010: 202). Nesnel zaman diye ifade edilen, dünya zamanıdır. Fenomenolojik redüksiyonun gerçekleştirilmesi için dünya zamanı dikkate alınmamalıdır. Heidegger, Husserl'in dünya zamanı olarak ifade ettiği zamandan “Zaman Kavramı” üzerine yazdığı makalesinin başlangıcında bahseder. Aslında Heidegger, Husserl ile bu konuda hemfikirdir. Husserl'in dünya zamanı dediği şeye doğa zamanı diyen Heidegger sözünü ettiğimiz zamanın ölçmeye dayalı olduğunun altını çizerek. “O “şimdi” olarak, bir sonrasının olanaklı öncesi, “sonra” olarak da bir öncesinin sonrası. Bu zaman baştanbaşa tekbiçimli ve bağdaşık” (Heidegger, 1996: 65).

Husserl açısından ikinci tür zaman olan ön-empirik / içsel zamanda her ne kadar zihni tecrübe ve edimlerin ardışıklığı söz konusuysa da sözünü ettiğimiz ardışıklık dünya zamanıyla ölçülemez. Husserl'e göre içsel zaman içten gelen bir tecrübeyle ölçülebilir. İşte içsel zamanın ölçülmesi meselesi bizi 3. tür zamana; içsel zaman bilincine ulaştırır. Bu zamanda bir mutlaklık söz konusudur. Zira içsel zaman bilincinde daha evvel bahsettiğimiz bilinç edimlerinin temelinde yer alan unsurlar arasında özdeşlik ve ayrımlar zahir eder.

Heidegger açısından Husserl'in dile getirdiği içsel zaman ve içsel zaman bilinci hiçbir şekilde bize zamanın kendisini veremez. Zira Husserl'in sözü edilen zaman düzeyleri *mevcudiyete* yol açar ve şimdiyi temsil eder. *Dasein*'in zamanla irtibatında “gerilimin” başlıca unsur olması itibarıyla Husserlci statik ve tipleştirilmiş geçmiş-şimdi-gelecek ayrımından bahsedemiyoruz.

“Kaygı-yapısının birliği, düşüşün, olgusallığın ve varoluşun yapısal tümlüğünün bütünlüğünde temellenerek zamansallık zamansallanır. Zamansallık, kendisini ardılıkla yani peş peşe gelende vermez. Gelecek ne şu-andan sonra, nede geçmiş şu-andan öncedir. Zamansallık kendini geçmişin sürekliliği içinde, şimdinin geleceği olarak zamansallar” (Çüçen, 2003: 95).

Her ne kadar Husserl, statik geçmiş ve geleceği iptal ediyorsa da şimdinin statikleşmesinden kurtulamıyor. Zira *epokhe* yöntemi sonucunda dünyanın bilince yeniden kurulması için zamansal gerilimden daha çok statik ana ihtiyaç vardır. Dolayısıyla Husserl'in projesi açısından şimdinin ön plana çıkartılması ve geçmiş-geleceğin simgelediği hallerin şimdi içinde ele alınması gerekir.

“Husserl için, yönelimsel bilinçsiz hiçbir şimdiki zaman veya doğrudan daha Almanca bir edayla söylenirse, hiçbir şimdilik (Gegenwart) yoktur. Genel anlamında da şimdiki zaman, içselleştirilerek hatırlamada (Erinnerung) geçmiş bir şey olarak şimdiki” (Keskin, 2016: 64).

Elbette Husserl’in geçmiş ve geleceği iptal etmesi veya geçmiş ve geleceğin şimdi içre olan hermenötüğü felsefeye farklı bir bakış açısı kazandırdı. Zira kendisinden önce –Augustinus hariç- Aristoteles’le başlayan geçmiş-şimdi-gelecek üç ayrı zaman modunun otantikliği felsefede kabul edilen bir görüştü.²

Zaman analizinden daha doğrusu bilinç edimlerinin kendi kendilerini nasıl tecrübe nesnesi haline getirmelerinin analizinden sonra Husserl şu sonuca ulaşır: Her bir tecrübenin hareket ettirici kuvvesi arasında yer alan bilinç edimleri, tecrübe zamanı her ne kadar akışkan görünen zamanla karşılaşmalar da hep şimdiki veya sabit mevcudiyeti esas alırlar.

“Böylece birincil denem anımsama ile her algıyla zorunlu olarak iç içe geçmiş olan akılda tutmaya işaret edilebilir. Bizim şimdi yaşadığımız bir yaşantı, dolaysız refleksiyonda bize nesne olur ve bu yaşantıda hep aynı nesneyi gösterir” (Husserl, 2003: 90).

Dolayısıyla içsel zaman bilincinin analizi Husserl’i şimdinin mevcut olduğu fikrine ulaştırır. Heidegger açısından Husserl’in bu fikri Aristoteles’ten beri devam eden zamanı yanlış anlamadan kaynaklanan görüşten neşet eder.

“(…) geleneksel ontolojide olmak fiili “to be” zaman içerisinde devam edip gitmeye işaret etmek üzere kullanılmıştır. Hatta Tanrı ve Formlar da, dünyevi şimdileri kuşatan ebedi bir şimdi içerisinde bir gerçekliğe sahip olarak düşünülmüştür” (Küçükalp, 2008: 196).

Heidegger’e göre Varlığın anlamı soru(n)sunu terk eden Batı metafiziği, zamanı da şimdiki zamana indirgeyerek yanlış bir yola girdi. Şimdiki zamanı temel alan Batı metafiziği Varlığın şimdide sunulmuş olduğunu savunur ve buradan şimdinin ebedileşmesine kapı aralar. Binaen Husserl’in zaman anlayışındaki yanlıgısı kullandığı yöntemden değil Batı metafiziğinin zamanı yanlış açıklamasından kaynaklanır. Dolayısıyla Heidegger’e göre doğru bir zaman anlayışı oluşturulmadan Varlığın anlamını ortaya çıkaramayız. Husserl de zamana yönelmeden var olanların varlığından nasıl emin olabiliriz soru(n)sunu düşüncesine konu edindi. Ancak onun girişimini de mevcudiyet metafiziği kapsamında değerlendiren Heidegger açısından ne tür bir yöntemle ele alınmasından asılı olmayarak mevcudiyet metafiziği ekseninde yapılacak olan zaman analizi yanlış sonuçlar doğuracaktır.

ESASA YÖNELİK FARKLAR

Bilincin aslında akışkan gibi gözükken zamana birlik vermesini ve bu birliği şimdi olarak tecrübe etmesini savunan Husserl açısından şimdi zamansal mod olarak da temeldir. “Zaten Husserl’e göre, zamansallık da temelde, geçmiş ve geleceğin, Husserl’in daha sonraları “yaşayan şimdi” (*living present*) olarak gönderme yapacağı tecrübe edilen şimdi (present) içinde birleştirildiği bir süreçtir” (Küçükalp, 2008: 134). Heidegger, Husserl’in şimdikiyi temel almasını eleştirir. Nitekim ona göre şimdi esas alınırca varolmanın kendi başına tarihselliği açıklanamaz.

“Şimdiki zaman içinde gelişen tarihe bakış, onda yalnızca getirilemez çalışmaya bakar: Ortadan kalkmış olan şeye (...) Geçmiş zaman, böyle bir şimdiki zamana uzak kaldığı sürece, Varolmanın kendisi tarihsel değildir. Oysa Varolma, kendi olanağı olduğu sürece, kendi başına tarihseldir. Varolma, gelecek zaman içindeki geçmiş zamandır; o yeniden “nasıl”a döner” (Heidegger, 1996: 95).

2 Heidegger’in geçmiş-şimdi-gelecek üç ayrı zaman tipinin ortadan kaldırılmasında ve zamanı bu üç unsurun gerilimi şeklinde ele almasında kilit isim Augustinus olduğunu belirtelim.

Hem geçmişte hem de gelecekteki bir şeyi kendi zihnime mevzu edindiğim her iki durumda bile şimdide tecrübe etme vardır. Bir sözle geçmişte şimdinin ve gelecekte şimdi olacak olanların tecrübesi söz konusudur.

“(…) artık şu anda varolmayan şeyi, yeni şimdide yönelimsel olarak kavraması ve geçmişe ait belirli bir zaman süresi hakkında –apaçık verilmişlikle- emin olunması anlamına gelmez mi? Yine burada, bir yandan şimdi var olan ve önceden var olmuş olan, devam eden ve değişen nesne (olan) farklılaşır; diğer yandan da şimdi ve geçmiş fenomeni, her anında bir şimdi olan sürme ve –değişme fenomeni farklılaşır” (Husserl, 2003: 90).

Husserl’in geçmiş-gelecek zaman modunu şimdi içinde ele alması veya ele almaya çalışması Heidegger’i etkilediğidüşünülebilir. Ama Husserl’in reel olandan real olana ulaşma çabası, şimdinin mutlaklaştırılmasına sebebiyet vermiş olmalıdır. Keza bundan dolayı da geçmiş-gelecek zaman modunun şimdide temsil olunmasının oluşturduğu gerilimi yakalayamaz. Buna karşılık Heidegger bu gerilimi yakalar.

“Şimdiki an ile bir görü anı içinde ve bir görü anı olarak ilişkilenebilmektedir; yani şimdiki anın içindeki kaynakların varlık-oluşsal seçenekleri bağlamında, gelecek için gizli kalmış olup da gerçek bir olanak dâhilinde olan olasılıkları özgürleştirecek, kendisine nüfuz edilebilir bir geçmiş tekerrürü şeklinde kavranmasıdır” (Mulhall, 1998: 253-254).

Şimdide geçmiş-geleceğin temsil olunmasının gerilimi aslında Var olmanın tabiatından kaynaklanır:

“Zaman Varolmadır. Varolma benim şu andalığımdır; o kesin ama belirsiz geçmişe koşuda gelecekte olmaktadır şu andalık olabilir. Varolma her zaman bir olanaklı zamansal olma tarzı içindedir. Varolma zamandır, zaman zamansaldır” (Heidegger, 1996: 97).

Husserl şimdinin temel olmasını izah ettikten sonra fenomenolojik dedüksiyon yapmadan evvelki halimizde, niçin zamanı akan anlar olarak algıladığımızı açıklık getirir. Ona göre fenomenolojik dedüksiyon zamanı bilinç yukarıda bahsettiğimiz şekilde şimdinin mutlaklığının farkına varır. Ama kendisinin verdiği melodi örneğinde olduğu gibi bütün notaların aslında hep şimdide algılanması gerçeği söz konusu olsa da bilinç notalar arasında öncelik-sonralık ilişkisi tahsis edebiliyor. Fenomenolojik dedüksiyonu gerçekleştirmeyen bilinç tahsis edilen formu temel alır ve bu formu mutlaklaştırır. Bu zaman geçmiş-şimdi-gelecek şeklinde formüle edilen alışkın olduğumuz üç kanatlı zaman anlayışı ortaya çıkar.

“Bu tip bir ardışıklık anlayışı sadece bizi ardışıklığın bilincine varmaktan alıkoymaz, aynı zamanda bu ardışıklığın farkına varmamızı sağlayacak bir başka bilinç gereksinimine de kapı aralar ve bu böylece sürer gider” (Zahavi, 2010: 206).

Şu noktayı gözden kaçırmamak gerekir: Husserl’in fenomenolojik dedüksiyon dediği zihinsel icraatın şimdide gerçekleştiği zaman, söz konusu şimdide tecrübe edilen ona göre Varlığın kendisidir. Dolayısıyla Varlık adeta fenomenolojik dedüksiyonu gerçekleştiren bilince sunulur. “Saf fenomenin görülmesinde nesne, bilginin, “bilincin” dışında değildir; saf bir biçimde görülenin saltık kendi verilmişliği anlamında aynı zamanda verilmiştir” (Husserl, 2003: 68). Tabii bu veriliş / sunulmuş (passive voice) olduğuna göre kimin veya neyin bu sunuşu gerçekleştirdiği Husserl’de cevapsız kalır. Nitekim *Varlık ve Zaman* Heidegger’inin de gözünden kaçan bu mesele “Zaman ve Varlık” Heidegger’inin odak noktasına çevrilir.

“(…) Heidegger sadece “es gibt Sein” ve “es gibt Zeit” ifadelerinin anlamlarıyla meşgul olur. O, “es gibt” ifadesini harfi harfine “o verir” (*it gives*) şeklinde yorumlar. Bu durumda, hem Varlık hem de zaman bağıştır” (Williams, 2005: 167).

Dolayısıyla Husserl, Varlığın şimdide bilince sunulmuş olduğunu savunur. Varlığın zamanla irtibatını bu şekilde ele alan Husserl, daha sonra Heidegger tarafından mevcudiyet / huzur metafiziği tuzağına düşen filozoflarla bir safta yer aldığından dolayı eleştirilir. “Heidegger, Husserlci anlamda fenomenolojiyi de, şimdiki zamanın önceliği ekseninde, dolaysız tecrübede bilince verildikleri haliyle fenomenleri elde etme çabasında olmasından ötürü mevcudiyet metafiziği içerisinde görür” (Küçükalp, 2008: 137). Heidegger’in bu tutumunun sebebi Husserl’in bahsettiğimiz üzere Varlığın anlamı sorusunu sormamasıyla birlikte “zaman kim?” sorusunu da sormamasıyla da ilişkilidir. Zira Heidegger’e göre “zaman ne?” sorusu değil “zaman kim?” sorusunun sorulması gerekir. Bunun sebebi kanaatimizce şu olabilir: Varlığın anlamı sorusuna cevap bulmamız için yönelmemiz gereken şey, dasein’dir. Otantikliğini elde eden dasein artık “kim?” sorusuna verilen cevabın potansiyel sahibidir. Varlığın anlamını ortaya çıkarmak için Varlığın sesine kulak veren dasein, zamanın de anlamını ortaya çıkarabilir. Zira Varlığın sesine kulak veren dasein, ölümü içinde taşıdığı farkında olarak, fırlatılmış olan geçmişini, düşmüş olan şimdisini ve varolmaya yönelik geleceğini dikkate alır. Dolayısıyla dasein zamansallaşır. Çünkü Varolma zamansaldır. “Soru değişti. “Zaman ne?” “Zaman kim?” sorusuna dönüştü. Daha yakın: Biz kendimiz mi zamanız? Hatta daha da yakın: Benim zamanım ben miyim? (...) O halde, Varolma, sorgu konusu varlık olacaktır” (Heidegger, 1996: 101).

SONUÇ

Kesin bilim projesi kapsamında zaman meselesini kendisine mevzu edinen Husserl, zamanı fenomenolojik açıdan ele alır ve Aristoteles’ten beri devam eden zaman anlayışını bertaraf ederek sağlam bir zaman fikrine ulaşmak ister. Bunun için bilinçten yola çıkıyor. Zira ona göre sağlam bir bilinç analizi / fenomenolojisi bize doğru bir zaman anlayışını verir. İşte Heidegger burada devreye girer. Heidegger, Husserl’in Aristoteles’ten beri devam eden zaman anlayışını bertaraf etmesini takdir etmekle birlikte onun bu istikamette ileri sürdüğü fikirleri eleştirir. Nitekim Heidegger’e göre Husserl’in teşhisi doğru, çözümü yanlıştır. Heidegger, Husserl’in Batı metafiziğinde kabul edilen zaman anlayışını reddetmekle başladığı çalışmasını yine Batı metafiziğine dayanarak yapmasını hatalı bulur. Dolayısıyla Husserl, zaman anlayışını ortaya koyarken mevcudiyet metafiziği çizgisinde kalmakta ve şimdiki mutlaklaştırmaktadır. Buna binaen Husserl’in zamanı özneye endeksli şekilde ele alması da Heidegger açısından Varlığı terk edip varolana yönelen tavrın, zaman söz konusu olduğu zamanki şeklidir. Dolayısıyla zaman var olanlara değil Varlığa paralel şekilde ele alınmalı, başvurulacak -fakat tayin edici olmayan-merci dasein olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Çüçen, A. K. (2003). *Heidegger'de Varlık ve Zaman*, Bursa: Asa Yayınları.
- Zahavi, D. (2010). İçsel Zaman Bilinci ve Öz-reflektif Farkındalık, *Baykuş*, Sayı. 6, 183-216.
- Husserl, E. (2003). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, çev: Harun Tepe, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Husserl, E. (2004). *Kesin Bilim Olarak Felsefe*, (Çev: Abdullah Kaygı), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Stambaugh, J. (2001). "Giriş", Martin Heidegger, *Zaman ve Varlık Üzerine*, (Çev: Deniz Kanıt), Ankara: A Yayınları.
- Williams, J. R. (2005). *Heidegger'in Din Felsefesi*, (Çev: Mehmet Türkeri), İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Küçükalp, K. (2008). *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida*, Bursa: Sentez Yayınları.
- Heidegger, M. (2006). *Varlık ve Zaman*, ter: Kaan H. Ökten, İstanbul: Agora Yayınları.
- Heidegger, M. (1996). "Zaman Kavramı", *Aristoteles, Augustinus Heidegger Zaman Kavramı*, (Çev: Saffet Babür), Ankara: İmge Yayınları.
- Keskin, M. (2016). Zaman Fenomenolojisinin Sıfır Noktasına Doğru, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Sayı. 9/1, 63-76.
- Mulhall, S. (1998). *Heidegger ve "Varlık ve Zaman"*, (Çev: Kaan Ötkem), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Ötkem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de Apaçıklık (Evidenz) Problemi, *Ankara Üni., Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı. 45/1, 27-55.